

Między Rosją, Chinami i Zachodem, czyli balans Kazachstanu

Katarzyna Kaczyńska

Poradziecka Azja Środkowa, obejmująca Kirgistan, Kazachstan, Uzbekistan, Tadżykistan i Turkmenistan była i jest bardzo ważnym obszarem pod względem geopolitycznym. Od XIX wieku stanowiła obszar rywalizacji politycznej. Były to ziemie stale eksploatowane i niespokojne. Stabilizację polityczną obszarowi przyniosła kolonizacja radziecka i po części chińska. Rozpad ZSRR przyczynił się do powstania pięciu nowych państw narodowych. Kraje te nie mają tradycji państwowotwórczych, władza oparta jest na klanowości a syndrom państwa postkolonialnego rzutuje na jakość sprawowanej władzy. Nowopowstałe państwa z jednej strony są słabe politycznie i pozbawione większego doświadczenia w stosunkach międzynarodowych, z drugiej zaś starają się wykorzystywać swoje geopolityczne położenie oraz prowadzić politykę balansowania między wpływami wielkich mocarstw w regionie.

Kazachstan wyróżnia się na tle wyżej wymienionych państw pod wieloma względami. W ciągu kilkunastu ostatnich lat przekształcił się w regionalnego lidera. Składa się na to wiele czynników. Kazachstan liczy 16,9 mln mieszkańców i odnotowuje przyrost naturalny (w 2011 r. 13,8 na 1000 mieszkańców)¹. W ciągu ostatniej dekady obserwowane jest zjawisko powrotu do Kazachstanu rdzennej ludności z Mongolii, Chin i Uzbekistanu.

Kazachstan zajmuje dziewiąte miejsce na świecie pod względem powierzchni. Liczy sobie 2.724.900 km². Graniczy z Chinami, Kirgistanem, Turkmenistanem, Uzbekistanem i Federacją Rosyjską, a przez Morze Kaspijskie także z Azerbejdżanem. Położenie w takim sąsiedztwie zmusza do prowadzenia specyficznej polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej. Ropa naftowa, której największe złoża w Azji Centralnej posiada Kazachstan jest surowcem strategicznym wpływającym na stosunki międzynarodowe w regionie. Większość złóż kazachstańskiej ropy znajduje się na szelfie Morza Kaspijskiego. Kazachstan można zaliczyć do grona państw stanowiących największych producentów ropy naftowej i gazu ziemnego. W chwili obecnej znanych jest 14 potencjalnych złóż rozłożonych praktycznie na całym terytorium Kazachstanu, gdzie na razie znanych jest ponad 100 pól naftowych i gazu.

Kazachstan posiada również inne bogate zasoby surowców naturalnych. Znajduje się tu wiele ważnych, wykorzystywanych w przemyśle minerałów. Ze 105 pierwiastków chemicznych tablicy Mendelejewa kraj ten dysponuje 99. Na terytorium Kazachstanu są duże zasoby rud chromu - 30% zasobów światowych. Ponad połowa wydobywanego chromu jest eksportowana, pozostała część jest

¹ Liczba ludności kraju wahała się aż do 2003 roku ze względu na ujemne saldo migracji (było to związane z emigracją ludności niekazachskiej, np. pochodzenia rosyjskiego, niemieckiego, polskiego).

wykorzystywana w kraju do produkcji stopów żelaza. Wydobywa się też rudy manganu. Łączne ich zasoby wynoszą ok. 600 mln ton. Złóża uranu są oceniane na 470 tys. ton - 25% zasobów światowych i pierwszy producent na świecie w 2012 r.; zasoby ołowiu (drugie miejsce w świecie) wynoszą ok. 14,9 mln ton, a cynku (pierwsze miejsce w świecie) 34,7 mln ton. Występują także pokłady rud magnezu, miedzi (piąte zasoby w świecie), rud żelaza, barytu, wolframu, molibdenu i srebra². W Kazachstanie prognozuje się, że jest około 300 znaczących pokładów złota. Wśród nich są takie, w których znajdują się diamenty. Kazachstan zajmuje teraz szóste miejsce na świecie pod względem wydobycia złota.

Gospodarka Kazachstanu jest ukierunkowana surowcowo i eksploatacyjnie (wydobywanie i eksport). W ostatnich latach odnotowano jej wzrost dzięki korzystnym czynnikom zewnętrznym. Wpływ na to miały wysokie ceny ropy, która jest najważniejszym towarem eksportowym oraz dobra koniunktura gospodarcza w krajach sąsiadujących z Kazachstanem (Federacja Rosyjska, będąca głównym partnerem handlowym i gospodarczym). Kazachstan też przoduje pod względem zaawansowania reform rynkowych w Azji Centralnej. Gospodarka tego kraju zaczęła się rozwijać również dzięki napływowi inwestycji zagranicznych. Stabilność stała się czynnikiem sprzyjającym rozwojowi gospodarczemu. Z propagandowej perspektywy Kazachstan ma pełnić funkcję ogniwa łączącego Europę, Azję obszaru Oceanu Spokojnego i Azji Południowej. Według Prezydenta Nursułtana Nazarbajewa: „Kazachstan powinien stać się krajem węzłowym w regionie środkowo-azjatyckim, integratorem wewnątrzregionalnych stosunków ekonomicznych, centrum pozyskiwania kapitału i inwestycji, rozmieszczenia regionalnych przedsiębiorstw produkcyjnych lub filii największych firm światowych, a także międzynarodowych usług serwisowych, zorientowanych na rynek środkowo-azjatycki”³.

Kazachstan uczestniczy w wielu projektach integracyjnych. W 1991 roku dołączył do poszerzonej Wspólnoty Niepodległych Państw a 10 października 2000 roku w Astanie zainicjowano Eurazjatycką Wspólnotę Gospodarczą. Następnie powołano w 2010 roku Unię Celną, a kolejnym krokiem była Wspólna Przestrzeń Gospodarcza (od 1 stycznia 2012 roku). Końcowym etapem pogłębiającym integrację gospodarczą na przestrzeni postsowieckiej jest powołanie Unii Eurazjatyckiej. Poparcie Astany dla ambicji Moskwy ma jednak swoje granice. Prezydent Nazarbajew wyraźnie odrzucił koncepcję Unii Euroazjatyckiej jako organizacji politycznej. Kazachstan chce pogłębiać więzi z Rosją o tyle, o ile nie zagraża to jego budowanej od 20 lat niezależności politycznej. Potencjalnym problemem w relacjach z Rosją jest też mniejszość rosyjska zamieszkująca północną część Kazachstanu i odczuwająca presję ze względu na wzrost znaczenia języka kazachskiego. Rosjanie stanowili dotąd uprzywilejowaną grupę. Do dzisiaj szkolnictwo jest w znacznej mierze rosyjskojęzyczne. Działa 7 filii

²https://almaty.trade.gov.pl/pl/kazakhstan/article/detail,543,Zasoby_naturalne_i_surowce_energetyczne.html 15.08.2014.

³ <http://www.parp.gov.pl/files/112/152/153/155/398/5434.pdf>, 15.08.2014.

rosyjskich wyższych uczelni. Fundacja Russkij Mir prowadzi trzy rosyjskie centra – w Astanie, Aktiubińsku i Ust'-Kamienogorsku⁴. Język rosyjski dominuje w przestrzeni publicznej. Przekaz medialny realizują zarówno szeroko dostępne media rosyjskie z Rosji, jak i rosyjskie miejscowe (Argumenty i Fakty w Kazachstanie, Komsomolskaja Prawda Kazachstan)i kazachskie rosyjskojęzyczne⁵. W obawie przed postępującą rusyfikacją, jak i mając na celu interes narodowy prezydent Nursułtan Nazarbajew podjął decyzję o przeniesieniu stolicy z leżącej na południu kraju Ałmaty do położonej na północy i znacznie bliżej granicy z Rosją Akmoły (obecnie Astana), gdzie Kazachów było najmniej. Tym samym Kazachowie wzmocnili tę część kraju. Zaakcentowana została ideologia państwowa. W większym stopniu zaczęto akcentować spójność Kazachstanu. Celem jest konsolidacja społeczeństwa wokół państwa z podkreśleniem kazachskiej tradycji. Nazarbajewowi przyświeca wizja Kazachstanu jako państwa wielonarodowego i wielokulturowego, w którym jest miejsce dla ponad 100 narodowości i wszystkich religii. Ogłoszenie roku 2015 Rokiem Zgromadzenia Narodów Kazachstanu⁶ jest także sygnałem o braku problemów etnicznych w państwie i ubiegnięciem ewentualnego zarzutu o prześladowaniu mniejszości rosyjskiej.

Rosyjskie podmioty interesuje przede wszystkim eksploatacja i transport kazachskich surowców. Rosja wciąż utrzymuje monopol na eksport centralnoazjatyckich węglowodorów w kierunku europejskim. W tej sytuacji będzie nadal blokować wszelkie próby budowy szlaków transkapsjijskich. Azja Centralna to jeden z ostatnich elementów dawnego sowieckiego mocarstwa, gdzie Moskwa może poczuć się liderem. Rosja zaangażowana jest w regionie kompleksowo. Z perspektywy Kazachstanu to Chiny, a nie Zachód są czynnikiem zdolnym mitygować Rosję w Azji Centralnej i tym samym zapewnić Astanie pole manewru w relacjach z Kremlem. Pekin stara się przeciągnąć poradzieckie republiki do swojej strefy wpływów a kluczową kwestią są surowce naturalne. Chiny koncentrują się też na współpracy gospodarczej.

Kazachstan to przykład prowadzenia wielowektorowej polityki. Celem Nazarbajewa jest balansowanie pomiędzy Rosją, Chinami a Zachodem. Bogactwa tego kraju są tak wielkie, że dobra można dzielić pomiędzy wszystkich zainteresowanych. Astana – stolica wybudowana w stepie, jest przykładem potwierdzającym sukces tego kraju i wyższe niż w sąsiednich krajach standardy. Wskaźniki również mówią o wysokich liczbach importu i eksportu, o wielkości PKB na głowę przeciętnego mieszkańca, o wysokich sumach zagranicznych inwestycji. Kazachstan jest elementem „wielkiej gry” o

⁴http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/catalogue/company_view.html?id=3522&catalog=&country=79®ion=&city=http://www.ruskiymir.ru/ruskiymir/ru/catalogue/company_view.html?id=4324&catalog=&country=79®ion=&city=, 15.08.2014.

⁵ W. Górecki, *Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej*, OSW, s. 75.

⁶ Orędzie Głowy Państwa Nursułtana Nazarbajewa do Narodu Kazachstanu, *Droga Kazachstanu – 2050: Wspólny cel, wspólne interesy, wspólna przyszłość*, http://www.kazakhstan.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=1358%3A2014-01-17-13-18-35&catid=1%3AAktualnoci&Itemid=33&lang=pl, 15.08. 2014.

potężne zasoby surowców. Jest też przykładem państwa z syndromem postkolonialnym. Dostęp do luksusów władzy mają nieliczni. W kraju wielką rolę odgrywa klanowość i obowiązek wobec rodu, a co za tym idzie nepotyzm i struktura klanowa są obecne we wszystkich strukturach władzy. Życie na wsi wciąż kojarzy się z biedą i zacofaniem. Niekiedy woda pitna jest bardzo daleko, trzeba ją więc dowozić beczkowozami. Równocześnie sprowadza się z Zachodu sprzęt do żniw nasycony elektroniką. Kazachstan jest więc krajem wielkich kontrastów. Krajem, gdzie buran – burza śnieżna, blokuje transport a drogi poza sztandarowymi autostradami są w opłakanym stanie. Wygodniej jeździ się stepem. Wysoki odpływ wykwalifikowanej siły roboczej (Niemców, Rosjan, Polaków) powoduje, że w krajobrazie Kazachstanu rzuca się w oczy bardzo niski poziom sztuki budowlanej. Panuje chaos i brak jednej koncepcji na zmianę otaczającej przestrzeni. Homo sovieticus nie posiada kultury pracy. Wiele inwestycji jest potężnym zabiegiem propagandowym. Przyświeca znane Polakom motto - „by żyło się lepiej” – wybranym...